

**Българското битие от XX в.: между съвършенството и
посредствеността
/мотиви от прозата на Владимир Зарев/**

*... когато узряваха за мъдрост – по-глунавите търсеха
отговори,*

по-мъдрите задаваха въпроси...

Когато прочетох романа „Разруха“ на Владимир Зарев, веднага го препоръчах на студентите си по политически науки като „задължително“ четиво, без което няма как да усетят атмосферата на първото десетилетие от българския т. н. преход към демокрация – времето, в което те самите са се раждали.

Които го прочетоха, разбраха, че за политика може да се пише и без самата тя да се назовава, че ходът на живота, драматичните му обрати много по-добре се обясняват чрез съдби на хора. Защото така тези съдби се съпреживяват. На героите се съчувства, превръщат се в близки и в този смисъл – разбираеми... Когато сме се докоснали до обитателите на дадено време, защото сме усетили живота им, самото време оживява и предизвиква въображението, а то на свой ред започва да задава въпроси...

Отговорите - доколкото изобщо ги има - са в самото Битие, в неговото протичане във времето. И във вечното завръщане...

Отвъд Страх от Смъртта – Разрухата...

В литературознанието е прието, че Романът е „жанр на Новото време“: той е неговата история, социология, психология.

Едва ли бихме имали жива представа за Френската революция без „Клетниците“ на Виктор Юго – без образа на Гаврош на барикадата, например, както и едва ли без образите от „Под игото“ на Иван Вазов ние, българите бихме си представяли така свойски и интимно атмосферата на борбите ни за национално освобождение...

Ако се вгледаме в собствените си асоциации за големи исторически събития, за преломни моменти, ще видим, че в най-голяма степен ги дължим именно на литературата. Без художествената проза, обратите на историята не могат да ни докоснат достатъчно емоционално по простата причина, че историята обикновено се описва скучно. За широката публика фактологията и хронологията на случващото се са само ориентири, външна рамка на един реален живот, който отсъства като *преживяване*.

Защото истинският живот на хората от миналото не може да се измери само по делата, разделени условно на „съзидателни“ и „разрушителни“, читателят на исторически текстове търси онова, което е *отвъд* делата, той иска да усети *мотивите* на поведение на героите, самата *динамика на пътя им към техния Избор*. В неповторимата ситуация на тяхното време, пространство, в неповторимия им личен път на съзидателност и разрушителност, отвъд клишетата, с които определяме епохите...

Романът „Разруха“ дава картини, образи, социални, културни и психологически анализи на оня незавършил докрай епизод от най-новата ни история, който наричаме с нежното име „преход“./Впрочем в един друг свой роман самият Зарев нарича този период на 90-те години на двадесети век - време, в което „ни сполетя“ демокрацията./

Неслучайно германската критика нарича автора на „Разруха“ „Балзак на източноевропейския преход“...

Но този роман е само малка част от огромната проза на Владимир Зарев. През последните години издателство „Сиела“ издаде обемната му историческа трилогия, назована - по аналогия с Библията - „Битието“, „Изходът“, „Законът“; по нея бе създаден епичният сериал „Дървото на живота“. Тази сага е своеобразна история на пътя на българската незавършваща модернизация, на нейните колизии, разкрити в рамките на период от стотина години през призмата на съдбите на няколко последователни поколения от един голям Видински род - Вълчеви.

Първата ѝ част – „**Битието**“ засяга периода **от края на 90-те години на деветнадесети век до 1945г.**;

втората - „**Изходът**“ хронологически е доведена **до края на 70-те години на миналия век**;

третата - „**Законът**“се отнася **до 80-90-те години на XX в. и началото на нашия век.**

За тази трилогия, мнозина биха казали, че има „твърде много думи“.Тук Владимир Зарев не само не би възразил, а би доразвил това усещане в тема за смисъла на писаното слово изобщо. Той го прави често, но тук ще цитирам мотив от книгата му „Поп Богомил и съвършенството на страха“:

„ Думите украсяват и отнемат, прибавят и унижават, ласкаят и убиват, но като остават във времето и го продължават, те *постигат своята неточност. Истината е миг, кратка протяжност*, която може да се запомни единствено в своята *неправдоподобност*. Записаното слово се стреми да укрепи една истина, но я размива, руши я, като я проявява. *Записаното слово е живо време, което е мъртво*. То е знак за нещата, а не самите неща, описва бърливостта на времето и го превръща в *История - животът на смъртта*, нейния *шепот*, последната ѝ *плът*.“/5,с.373/.

Темата за живота и смъртта, за вътрешната свобода или несвобода, за властта и безсилието, за заложените противоречия у човека, за неговите пориви към живота и мотивиращите значения на страха е основна в творчеството на Владимир Зарев. Тъкмо философско психологическата нагласа на автора, с която той гледа на живота /без да го подменя/, извеждайки разнолики значения на случващото се е причината, поради която макар и бегло искам да се вгледам в някои мотиви от трилогията.

В нея се проследяват личните съдби – логиката в личните Избори на героите, а чрез тях се разкриват посоките в българското битие от ХХ в. Тези герои са роднини, те са с общ корен, но с различни пътища. Взети вкупом техните образи се оказват някак представителни за цялостната ни история като народ, извървяващ свой сложен път на модернизация - на несекващ процес на свикване с промени, на изпитания за индивидуалността, на нейното узряване „за мъдрост“ - мъдростта на простотата...

Техните характери винаги са сложни „сдвоени“, защото съдържат вътрешна противоречивост между крайности; тя именно осигурява движението на героите и чрез тях - на самото битие. Те не се побират в клишето за положителни и отрицателни герои: има различни хора, всеки със своя прочит към случващото се, със своя рефлексия към него. Например, във втората книга на „Битието“ срещаме нацист и комунист, които са братовчеди и ето как първият разсъждава:

„ Ние сме като **близнаци**, замесени от едно и също тесто, ала най-важното е, че **и двамата вярваме в полезността на своето дело**, а това означава, че ние сме най-несъвместимите люде на тая земя, толкова сродни, че ни е останал единственият изход да се унищожим“.../1, с.650/

Всъщност никой никого не унищожава пряко. Унищожението, Разрухата просто винаги са само личен избор, избор на страха у нас; те винаги са версия на самоунищожение, отвъд което самото Битие спокойно продължава... И това е най- дълбоката, но и ясно откrojена, разбираема за читателя линия на финия психологизъм на Владимир Зарев.

Този психологизъм, това разбиране на мотивацията отвъд поведението е онзи път, който всички ние би следвало да извървим, ако искаме да имаме някакво адекватно отношение към историята на битието си изобщо.

Защото Историята е Битието на хората и тя не минава „покрай“ тях, а „през“ тях... Неслучайно някога, – в края на 20-те години на ХХ в. - Боян Пенев бе казал, че за да разберем историята са нужни „много вътрешни условия“, много повече от онова, което наричаме хронология, или фактология, нужна е преди всичко „историческа интуиция“, тъй както е необходима „поетическа интуиция

не само на онзи, който създава, но и на онзи, който чете едно поетическо произведение“.

За да разберем историята е нужно е да я *почувстваме* , „тъй както се чувства едно художествено произведение“.../6,с.547,

Днешният читател не само може да почувства българската история на ХХ в. като преживяване, четейки трилогията на Зарев. Той би могъл да осъзнае скрития отвъд фактите и видимостта драматизъм на героите, а чрез тях да осмисли – доколкото самият той е честен със себе си - доста аспекти от собственото си битие... Защото всъщност всяко битие е различно случване, преподреждане на едни и същи изконни начала; и винаги основният проблем е кога и в какво лъжем себе си, подменяйки истинското, заложено у нас с удобен за егото ни сурогат...

ж ж ж

Нека сега да хвърлим бегъл поглед върху някои щрихи от самото битие, от първия роман от трилогията. /„Битието“,Сиела,2013; Графичните акценти в цитатите са предимно мои – С.С. /

Зарев обича да започва повествованията си с нечия смърт. Може би защото ние, хората сме **равни само в смъртта**. Или може би просто защото „съвършенството на страха“от нея е в това да се опази самото битие...

В началото на романа умира старият Асен Вълчев, бащата на рода, за чиито синове и внуци ще се говори в книгите.

Майката Петруница, усещайки у себе си една „бездънна *самота* и *достойнство*“/1,с.9/ наблюдава мъртвия и си мисли:

“ Той беше грешен, добър и жесток човек, с кървава тайна в младостта си и порочни старини...Беше голям мъж с тежък живот и тежка ръка, обичаше Бога и хората повече от себе си, ала *постъпваше според своя ум и своята съвест*, създадени сякаш от целувката на Юда с някой милозлив ангел. Тя му прощаваше със същата упоритост, с която той грешеше, защото имаше от него стъклен

гердан, пет деца и още толкова басмени рокли...Помнеше оня ден, когато Дунав изскочи от дълбините си, изуми хората и подгони къщите, вода, изпратена от Бога, да всее *страх и да възвърне смирението* на хората. Тогава за пръв път го видя безпомощен, силното му тяло се тресеше, сякаш беше изпълнено с жив огън, очите му бяха безумни и истински, взрени в някаква изконна мисъл, която идваше отдалеч, отпреди неговото раждане. Изглеждаше *страшен и жалък едновременно*... Децата растяха, а той все така упоено бдеше в мрака на своята кръчма, набъбнал от *болезнено нетърпение* да извърши нещо невиджано, някакъв чувовен *подвиг или грях*, прелял от жажда да се върне при нея или да се махне от нея, *свободен и суров като самото битие*. Старата не знаеше за какво бе живял, но чувстваше, че *и с доброто и със злото животът му имаше смисъл*“.../10-11/

След погребението на баща му, на първородния син Йордан му е „страшно и диво“, усеща се раздвоен, „изпълнен с *тъга и насилие*“, „сълзите още не бяха пресъхнали на лицето му, но юмруците му бяха свити и вкоравени“/1,с.12/, „трябваше да направи нещо *страховито и неведомо*“./1,с13/

Мотивът на раздвоението-сдвоение – едновременността на тъгата с желанието за насилие, сълзите, заедно с вкоравените юмруци - още тук е подаден и ще се прокарва през цялото повествование; ще се проявява в различието си у всеки от героите. Всеки от тях ще носи у себе си и атавистичния белег на баща им – в сублимни мигове неистово да пожелава да яде месо, да усеща тази странна жажда ...

Майката – загатната бегло, защото всъщност е типично архетипна фигура, събира близките за четиридесетте дни от смъртта на мъжа си:

“ Тя *още държеше ключа на рода* с ясния си поглед, но вече се предаваше на страданието да забравя настоящето, обзета от онова минало време, което изглеждаше *невъзвратно и затова свършено*...

Най-отпред се бе възправил **Йордан**, с една глава по-висок от останалите, с набит врат и упорити очи, до него кротко се усмихваше **Панто**, красив като ангел, добър и свенлив. Тази негова хубост го бе направила banker, ожени го за дъщерята на най-богатия земевладелец в околията. Единствената дъщеря, грозна

и съсухрена като тръстика, на нея ѝ бе скучно и презрително с останалите, но възхитително с мъжа ѝ, облечен в истински виенски костюм, с раиран панталон и сребърна верижка на часовника...Наричаха я „Учената стринка“ защото можеше да брои по немски и имаше в шкафа си Ларус и пет съзливни романа. Зад нея се бяха наредили **Христо** – той бе завършил гимназия, непрестанно четеше книги, беше се пристрастил към знанието както някои се встрастват в порока, и **Илия** – с вбита в раменете глава и опасен, потаен поглед. Йордан чувстваше присъствието на всички, както се усеща вкусът на гозба с прекалено много подправки...“/1,с.17/

Четиримата братя имат сестра **Йонка**, бездетна като жените от техния род, които не могат да заченат защото изкупуват „възторзите и греховете на мъжете си“/1,с.97/.Сякаш като компенсация тя има пророческа дарба – да“ наднича в дълбините на времето“ и да поддържа нишката му...

След тази среща с героите си от първото поколение, родени и расли през деветнадесети век, Зарев прави недвусмисленото си обобщение за пътя на предстоящата им самота , която е пред тях, всъщност - за пътя на българската модернизация, тръгваща от разпада на патриархалността:

„Разпаднаше се нещо изконно, *сякаш със смъртта си*, възвръщайки се в небитието, *баща им беше породил тяхната човешка необикновеност*, а то означаваше – тяхната *самота*. Някакъв вид напън ги бе овладял, както ферментирацията гроздов сок се мъчи да пръсне обръчите на бъчвата. Беше отминало времето, когато страхът от баща им ги принуждаваше да си приличат и *прииждаше времето на техните различия*. Бяха забравили майка си и мислеха за себе си, окаляни в собствените си пороци, целомъдрие и недостатъци, нарушили едно сломяващо единство, толкова ненакърнимо, че сега им изглеждаше нереално и несъществуващо.“/1,с.19/

Съдбата, която е пред тях е част от общата българска съдба от първата половина на двадесети век: войните и националните катастрофи, земеделското управление, деветоюнския преврат, септемврийското въстание...

Йордан ще започне да строи хан и ще загине през една от войните, но ще остави наследник – основен герой на трилогията – Асен.

Красивият Панто ще се разори и ще се обеси, но синът му Гошо ще остане в следващите толове.

Твърде четящият Христо ще участва в Септемврийското въстание, но ще оживее, за което ще се чувства виновен. Синът му Сашо ще усеща цял живот неясна вина и вътрешна несигурност.

Илия ще дострои хана, после ще го подпали; ще построи след това фабрика за порцелан.

Тази най-обща фактология разбира се, е само фон, повод за разгръщане на истинските преживявания, както и за великолепните авторови коментари към тях. Ще се опитам бегло да илюстрирам - макар и много малка част от тях - най-вече с цитати.

„ *Балканската война* дойде неочаквано, именно защото непрекъснато се говореше за нея... Преизпълнени с възторга на всяко истинско страдание, мъжете пееха „Край Босфора шум се вдига“, жените инстинктивно бързаха да заченат, децата с учудване разбраха, че и възрастните могат да плачат. Злокобно беше това очакване – по-мъчително и жестоко от прииждащото нещастие. Заедно с есенните мъгли неизвестността полегна над града и вместо ведрата песен на каруците из улиците кънтеше тропотът на войнишките подковани ботуши“.../1,с.115/

Неизвестността на „прииждащото нещастие“ е всъщност страх от фрустрацията, която войната ще причини на самото битие. По силата на естествения инстинкт за самосъхранение мъжете се изпълват с възторг /с „възторга на всяко истинско страдание“/и пеят, за да усилят собствения си хъс за действие. Защото подсъзнателно знаят, че реалността трябва да се приеме; и че е далеч по-достойно за всекиго пред себе си, а и по-приятно да се вживее в ролята на храбър и страшен воин, и накрая да загине геройски, вместо да

философства за безсмислието на войната... /Макар че и това се е случвало, но твърде рядко, както знаем от някои войнишки дневници/...

Разбира се, че самата война изцяло се е схващала като освободителна и това е създавало усещане за принадлежност към велика кауза за мнозинството, за неизкушените...

В крайна сметка моделът на самото съвършенство е ясен, тъй както Ботев го е изказал:

“Тоз, който падне в бой за свобода, той не умира...”

Затова и войниците на фронта издържат всичко:

„Измъчваше ги постоянен глад, нощно време студът, ала най-много - до обезумяване въшките. Сънуваха въшки, привиждаха им се въшки, драпаха се до кръв, не можеха да мислят за друго освен за въшките...”/1,с.123/

А „земята магически димеше. Въздухът тръпнеше от ехтежа на снарядите, небето беше близко и дълбоко като смъртта, окото бавно се нагласяше между мерника и мушката, странен гъдел, бавната игра със спусъка.”/1,с.139/

„Бяха ужасно много, приведени, сякаш щяха да орат нивите, а Йордан си мислеше за техните майки, за децата им и се забавяше да стреля... „Напред на нож!” - изрева ротният командир и се строполи с пробито гърло. Йордан се измъкна от окопа и прахта и се втурна в неотменното, изтича сам, другите го последваха. Размаза с приклада нечие лице, развъртя се със съдбовно безстрашие и се спря, едва когато съзря набучения щик в гърдите си. Беше учудващо остър и сякаш жив. Щикът се пречупи и той се просна сред отминаващите стъпки“./139/..“ Полето постепенно отъня и се смали в метличината, която се поклащаше пред очите му. Йордан успя да се обърне с лице към небето, но мигом започна да пада в него. Нямахше за какво да се задържи, изстена, помръдна крака си и се отпусна. Докосна го жаждата и си отиде“/1,с.140/...

... Сезоните се сменят, времето е „спряло“, „бавността на изстреблението“ изглежда непонятна – нарича се „позиционна война.“

И Зарев поглежда към тази война през очите на един почти епизодичен герой :

„Тази искреност, с която се извършваше всичко, го ослепяваше: и колкото повече свикваше, безволевиет му начален страх се превръщаше в ужас. В окопа, завит с парцаливия си шинел, сънуваше странни кошмари, най-вече му се присънваха сакати коне или коне с човешки глави, излъчващи несравнима тъга... Куршуми опищяваха нощта, снарядите затъмняваха за миг виковете на ранените и тогава той започваше да стреля *без мисъл и цел*, с единственото желание да не остане безучастен, *да присъства* и отблъсква невидимото, което сновеше наоколо с постоянството и дързостта на луд човек“./1,с.176/

“ Жестока, необгледна, мудна, почти заспала, *войната се ширна като всяка народна неволя*. И Дунава се вкамени и онемя, огледал един град без мъже в смирено очакване на края, който не беше избавление от нищо. ***Когато се намеси в човешката съдба, безсмислието понякога е равносилно на величието.***”./1, с.209/

Колко е просто и естествено: войната, разбира се, е безсмислие, но в ситуацията на война човекът реагира спонтанно, автентично, показва понякога стихийен, истински героизъм, съвсем неразличим от „дързостта на луд човек“ - дързост, произтичаща всъщност от желанието *да те има*, да присъстваш с всички в общия път, в общото битие...

Войната, създавайки ситуации на конфронтация със смъртта отключва най-дълбоките пластове на характера, които обикновено човек не знае, че носи у себе си...

Затова там, на бойното поле, човекът- войник, гледа Смъртта в очите и втурвайки се срещу нея , всъщност разширява границите на самото Битие...

С войните и националните катастрофи, както всички знаем, приключва епизодът на илюзиите за национално обединение и на преден план в българския обществен живот излизат собствените ни социални, класови и групови противоречия. През тях или отвъд тях минават личните трудни и странни пътища на всеки, на всички към самите себе си. Едни ще видят тези пътища, в полето

на политическите си илюзии – леви или десни, други – в пориви да строят и да рушат, трети – в самото скептично наблюдение на суетата на света, докато се усетят изгубени в него, или пък открили нещо друго и ново... Но преди да се случи каквото и да е, всеки един човек се води естествено от надеждата си, от „вратата в идното време“ - то ще е *изходът*, „от задухата на града, от миризмите на чаршията и еснафлъка, от затъпяващите провинциални привички и повторението на дните“...

По онова време такъв изход изглежда *Световната революция* – но тя още не се е случила и хората имат странни, най-често свръхромантични представи за нея, образът ѝ по различен начин докосва живота им, понякога го отнема, но неизбежно го променя ...

Така например, един видински анархист „*копнее по Световната революция*“ с любовно опиянение и възторжено я очаква като „бяс и разруха“, като „пламъци и пречистващо насилие“. Затова и съвсем недвусмислено фройдистки той приема Свободата като „едно несвършващо удоволствие, а Всемирната революция като една прекрасна курва, която обслужва всеки истински мъж, но не забременява никога.“/1,с.57/

Тази напълно първична проекция на символи е твърде примитивна и силна, за да бъде еднозначно въздействаща. Но дълбоко еротичният заряд на метафората за червената революция е общ; затова и всеки по свой начин я превръща в своя. В повечето случаи доминира романтиката на очакването, а може би просто красотата на илюзията за нещо истински значимо...

„Революцията е илюзия – мислеше си объркан Христо и с натъжена душа – за каква революция говорим, хамалите и слугините ли ще я вдигат, или коларите в кръчмата на брат ми? Къде са тия пролетарии, дето ще вземат оръжие, ще излязат на улицата и ще развоят знамена? Людете бяха привикнали с немотията и мъката си, както анархистите бяха свикнали с държавата, а социалистите непрестанно се дърляха помежду си, в партийните клубове се точеха безцелни спорове“../1,с.71/

Но на Христо, всъщност му се иска да изживее нещо „сладостно – трагично и болезнено неповторимо“ като герой от руската литература. Защото той се усеща „преизпълнен с тревожна нежност“ и постепенно започва да разбира, че „неизразходваната нежност тежи повече от омразата и нищетата“./1,с.131/

Романтичен, недокрай приземен и книжно интелигентен, Христо Вълчев ще има уж целенасочен живот, но всъщност дълбоко неорганичен, недоведен докрай, затова и някак похабен и похабяващ, защото е изпълнен с вина. Той сам назовава ситуацията си на човек, на когото сякаш не му достига доза земна виталност: “На всеки човек, нещо му е в повече и нещо не му достига: на умния му липсва малко глупост, на богатия – бедност, на нормалния чаровна лудост. Ето, да вземем мен, отвращава ме кръчмата, а не мога да избягам от нея, потискат ме братята ми, но ги обичам повече от себе си,.. *Всичко у мен си противоречи*, колебае се, дявол ме знае какъв съм.“ Той ясно усеща, че „се е загубил в нещо голямо и безформено“ ... „*Аз съм и тук и там* – повтаряше си понякога – *а ме няма никъде*“/... /1, с.343/

Христо, както и неговия наследник Сашо от следващите тонове ще носят тъкмо този отличителен знак на една плахост към самото живеене, една колебливост, водещи към обезличаване. Чрез техните съдби в развитието на сагата ще се очертае най-ясно контрастът със суровото безстрашие на Йордан и неговите потомци. Един контраст между *величието на простотата и колизиите на сложността*...Или както самият Зарев го казва на друго място и по друг начин:

„Умът е дело на Сатаната, понеже ни вменява, че зримото зависи от нас. Проумейте, не ви е дадено да управлявате тоя свят. Забравете ума си, починете си от него. Неумът това сте вие, единението с всичкото, просветлението на душата ви, зърното на Бога в него Бог е тук и сега, *той е лекотата да дишаш без да желаеш*. Той е самата **съвършена простота**. Сатанаил е вашето минало и сетнешното бъдеще, той ви прави зависими от различието и щенията, той е **сложността**./5,с.203/

Потомците на Йордан и Яна Вълчеви винаги ще намират свои, неизвървени от други хора пътища, в които битието да се продължава на нивото на истинските стойности, а не те да се подменят те със сурогати...Затова, макар и кратко присъстващи в сюжета, мъжественият непринадлежащ Йордан и скромната му самоотвержена съпруга Яна се открояват с една категорична яснота – стабилни в себе си и *органични*.. Те буквално носят Битието - и докато са в него, а и след това – безмълвно.

Усещаме незримото им присъствие в дълбоко честния им син Асен, в неговата изстрадана, зряла мъдрост /Битието, втора част, Изходът, Законът/; усещаме ги и в дълбоката интуитивност на внучката им Десислава, която винаги ще следва мъдрия път на деликатната си чувствителност/Законът/; в свободата на най-малката Яна, внучката на Асен, която тръгвайки си от България, от нейната Разруха, просто ще каже: „Тая България не е моя, тя не е наша, тя е на мутрите, на митничарите, на наркопласъорите, на подкупните съдии и на ония алчни и продажни политици, които я превърнаха в чалга и в битпазар. Всяка държава си има мафия, но българската мафия си има държава“./3, с.598/

В този смисъл Йордан и Яна Вълчеви са архетипни образи, носители на достойнството да се живее, на силата да приемаш по свой начин промените, така, че да не предадеш както самото битие, така и себе си в него...

Когато веднъж преди войната Йордан Вълчев слуша разсъжденията на анархистите за бъдещата революция, на него му се струва, че се изрича само половината истина. А той „от опит знаеше, че половин истина е най-фината и опасна лъжа. *На него не му беше нужна философия, той искаше да почувства смисъла на битието, а не да го проумее и определи*“./1,с.58/ Всъщност последната сцена от живота му на фронта - умирането му, е точният отговор на това желание...

Връзката на Яна с Битието е от същия тип – разбира се в типичен за онова време женски вариант на служене. Днес бихме го нарекли жертвен, мъченически.

Тя „беше привикнала към Злото, защото то бе най-сигурната част от живота. След смъртта на Йордан тя бе прозряла смисъла на своето съществуване, не беше й останало друго освен да обича децата си и търпеливо да

чака чуждото нещастие, за да се притече на помощ. Може би затова се видя безпомощна пред своето нещастие“/1, с.300/.

В следващия роман „Изходът“ Яна вече е „съсипана от прекомерната си доброта да се жертва за другите“и мечтае да си почине в небитието“. Но и в последния си ден „тя бе успяла да изпере, да полее доматиите, да се помоли за щастието на сина си и да стори някое дело, *дотогава безсмислено и добро, че както винаги никой не се нуждаеше от него*“/1,с.255, Изходът/

На обратния полюс стои „Учената стринка“с провинциалната си комична горделивост - Гина, жената на Панто Вълчев. Тя осъзнава съдбата си като „необходимост, с която останалите люде трябваше да се съобразяват, ценеше красотата на мъжа си и селския гняв на баща си, *останалото за нея бе скука, безличие и обиждаща възприятая ѝ бедност*“./1,с.46/

Панто, съпругът ѝ с „усмивка на провинциален лентяй“/1,с.48/, е изпълнен с инертност и просто не обича нещата да зависят от него, той „сляпо вярва в провидението на своя мързел“. Защото истинската му сила е в *умението да изчаква*, „всъщност да не прави нищо“./1,с.73/ Затова и с лекота /с „непосилната лекота на битието“/ той решава проблемите си като се обесва. Синът му, дълбоко обиден, че е изоставен, всъщност се въодушевява, че баща му си е отишъл „по един *изключителен* начин“ – имал е „куража да посегне на себе си и в този жест на егоизъм Гошо съзираше нещо *мистично и героично* едновременно и достойно за размисъл и синовно подражание.“/1,с.261/

Непълноценната, почти само привидна доброта на родителите си Гина и Панто наследява **Гошо**. И той носи у себе си противоречието между *власт и безсилие*. Но той е находчив в хрумванията си и бързо осъзнава една „сложна житейска зависимост“,че „людият е щастлив човек, защото не съзнава лудостта си и е прочистен от пороците на логиката и посредствеността, от изтощителната борба за съществуване. Гошо почувства, че баща му бе одарен с достатъчно мързел, за да живее безгрижно и щастливо, но *не беше му стигнала лудост да остане жив*. Кръвта му кипна от величието на това познание“.../1, с.264/

Най-младият брат от Вълчевия род е **Илия**, който израства пред очите на читателя, превръщайки се в *строител и рушител* едновременно.

Ето как го вижда отец Анисий докато е още малък: „Илия седеше на миндера *безмълвен и натрапчив*...Момчето изглеждаше потиснато, навярно го налитаха *светли чувства и грешни желания*, единни като смяната на деня с нощта...Лицето му прилича на раздвоена душа – *нито е тук, нито е оттамък*“/1,с.72/.И попът му казва нещо, което със същата сила би могло да бъде казано и по-късно на всеки от бъдещите му синове Божидар и Крум - дълбоко различни помежду си, но насочени към някаква тяхна си свята крайност:

„Към прекалена святост се стремиш, сине... Голямото добро е вечно, а малкото добро и злото са поправими...**Бог не се постига с въпроси на ума, а с обич в сърцето**“./1,с.72/

Илия Вълчев, местен фабрикант, презиран от голяма част от видинския хайлайф, тъй като не се стреми към външна изтънченост, а само смело и последователно следва вътрешното си чувство за реалност, всъщност винаги прилича само на себе си. Той е „вкопан в себе си като корен в земята“, а мълчанието му е „по-значително от всякакви думи“/1, с.292/. Така изглежда в момент, в който ще се жени за Божура.

Ето и нейното усещане за него: тя, „сякаш от детските си години помнеше, че той ще се изправи пред нея леко потен, някак си невероятно незначителен. Божура не можеше да надникне зад гърба му, сякаш с вбития си врат той беше преградил не просто пътека, а цялото ѝ бъдеще. И изведнъж тя осъзна, че в мъчителното си желание да докосне изключителното беше срещнала само обикновеното, **упоритостта на обикновеното**..И този угнетяващ цвят на евтин порцелан ...“/1, с.292/..Неслучайно за нея казват, че е непринадлежима, ничия...

Но Битието има нужда от жени пазителки на нишката на живота, т. е. - от принадлежими, отдадени на тихо съзидание, на самото Битие... Такива тук се старата Петруница – майката на Вълчевите братя и на сестра им Йонка, която ще наследи тази важна женска мисия – да събира всички заедно - морално, като поддържа всеки един по отделно – реално.

„Дните бяха богати на слънце, а есента на плодове...Старата Петруница гледаше огъня, но запомняше и чертите на внуците си, сякаш искаше да отнесе верен спомен на мъжа си...На Поклади валя ситен дъжд, но щом удариха черковните камбани, облаците се пръснаха и старата Петруница видя цялото безкрайно небе. Събра се родът около нея...

- Днес е Поклади..., прости ни!

- Прощавам ви..., но до Великден бъдете чисти за мене...

Пролетта вече чакаше да се родят агнетата, а после малко по малко да пораснат...Старата Петруница спа щастливо, събуди се бодра, сякаш отваряше очи в нарастващата си младост. Видя целия си живот и си рече: мъчно ми е за всички... Щеше да продължи, но в този миг някой почука на вратата, тя се откряна и вътре влезе чудно красив момък, облечен в черно. Той изглеждаше прекрасен и нежен като момиче, в очите му пламтеше обич, когато приседна с огорчена усмивка до нея.

- Ти ли си? - рече на себе си тя. - аз се уморих...

- Зная – отвърна той.

Съзря цялата необятност на битието, защото то не започваше, нито завършваше с нея. Тогава погледна към огнището, а то беше загасено!

- Аз съм готова – рече тя и преля от доверие.

- Зная – отвърна състрадателно той, после избърса сълзите ѝ и я погали по сърцето.“/1,с.278/

ж ж ж

„Разпадаше се едно огромно време и градът изпита тайната радост, че Петруница е мъртва. Едно ожесточено време витаеше в пламъците, овъгляваше се, изравняваше се със земята и някои си спомниха с добро образа на стария Вълчев – как вървеше, как поднасяше виното и как пиеше същото това вино, сътворен от войнственост и блясък. Ханът и кръчмата, преминали през толкова страсти и насилие, щяха да изчезнат, а то означаваше, че и градът ще стане друг,

малко по-непознат и различен, подготвен за всякакви изненади и прииждащи беди../1, с.282/

„След *деветоюнския преврат* из града плъзнаха слухове, неопределени като пролетния вятър и упорити като него...

- Господи, – викаше отец Анисий от амвона и кършеше ръце като провинциален актьор, - дай ни кротост, защото буйство си имаме в изобилие, дари ни с обич, защото целите сме окаляни в омраза.

А в това време адвокатът Каменов и Христо Вълчев обикаляха селата, промъкваша се с градската миризма между кучетата - постепенно полегнаха кадифени септемврийски нощи, накичени с червени звезди. В противоречивия аромат на есенни цветя и на обор, на пушек от дърва и човешка пот адвокатът Каменов приключваше с прелелия си от възторг глас:

„Буржоазията ни изненада, защото вие, земеделците и ние, комунистите, не бяхме единни, разделихме пътя на две пътеки, които се пресякоха в нощта!“ а после с някаква горчивина питаше умислените селяни: „Знаете ли да стреляте?“

„Че има ли значение?“ - отвръщаха те и се чешеха през кърпените ризи. Черпеха ги с клисав хляб, напомнящ неопечен кирпич, с петмез от джанки, кандилата грееха над неизвестността, дървениците събуждаха остриганите хлапета, адвокатът Каменов въздишаше: „Ще бъде страшно, братя!“

„Свикнали сме...“- „сляпата им наивност изпълваше Христо с нейното очарование, но и със съмнения. Те не го обземаха от страх или униние, а защото Христо нямаше нищо общо с тези прости и брадясали люде, *не можеше да си представи, че животът им е само труд, разнообразен от мъката, и умора, украсена от безизходността.* Беше си създавал образа на революцията, виждаше я да възкръсва сред *бели ризи, кървави залези и силни рани,* окъпана в душния дим на барута, а не във вонята на гюрбе и мръсни крака“.../1,с.308/

„Градът беше приготвен за предстоящото страдание, но хората искаха да го чуят в призивния звън на църковните камбани, вестители на всяко начало и на всеки край“/1, с.309/...

„На 23 септември трябваше да ударят камбаните, да извисят небето и да възвестят началото на *въстанието*, да нахранят хората не с три риби, а с тревожния позор на разрухата. Донякъде Христо бе приел въстанието със сърцето си, но съзнаваше неговата напразност с ума си. Беше спорил... и доказваше сигурната му обреченост. Той се промъкваше между прозявките на кучетата, вече бе разбрал, че *не го движи вярата в успеха, а вдъхновението*, че няма да помогне на онеправданите и гледните, но ще умре за тях и за себе си. И Христо бе разтърсен от онова *мъчително колебание*, в което се съдържат и *посредствеността, и величието*. Неопределената усмивка на Елена го обиждаше, смесваше се с презрителния присмех на брат му Йордан, мълчаливото недоверие на Илия и с фанатичната вяра на адвоката Каменов – всеки един напираше да му каже нещо единствено – зад което свършваше част от Христо и започваше друга част от него“.../1, с.315/.

И Христо *не удря камбаните*.

Това е не само факт, но и метафора; характерно поведение на интелегентска бездейност – едновременно полезна за другите - защото ги спасява от разруха в най-пряк смисъл и вредна за самия него, - защото му носи вътрешна вина за самото неслучване :

Сам той „бе готов да погине, но остана прикован от грандиозността на бъдещото изстребление, както *без да се замисли брат му Йордан би разтресъл камбаната, а брат му Илия никога не би тръгнал към нея и не би я докоснал*.

И „с някаква непростима тъга, която щеше да остане в сърцето му за цял живот той си рече: „*мен ме няма вече, защото се спасих*.““/1, с.317/

“ Това бе някаква прокобна неспособност да довършва мечтите си, защото в неговия объркан живот краят винаги бе идвал преди началото“./1,с.317/

Точно тук обаче е това единство от посредственост и величие: ако посредствеността е в това да се окажеш плах пред перспективата за разрухата на всички, а с това да спасиш самото битие - като оцеляване, то величието да бъдеш неразумен е да последваш мечтата си за Празник на отприщената енергия - на възторг и героизъм...

Реалният резултат от въстанието е назован от околийския началник : „въстанието е мъртво в цяла България. Броят на убитите наближава 20 хиляди, това звучи грубо, но е точно. Всяко грандиозно нещо е сподирено от вдъхновение, от опиянение. Сега там колят земеделци, комунисти и най-много невинни. Нека се изразя образно – запалихте есента, разпънахте на кръст тия хора в дрипи и ги лишихте от последното – от честта и живота им. Животните се наситиха на човешка плът и разбраха *величието да бъдеш неразумен*, жените вият, децата останаха без бащи, това е зловещият писък, с който дарихте историята“.../1,с.318/

... Затова неслучайно отец Анисий сравнява революциите с магьосничеството: вредата от революциите е същата като от тази от магьосничеството, защото те винаги „убиват простотата, величието на естествеността, които са ни завещани от Бога и ни подчиняват на сложността, измислена от човека“./1, с.305/

А тази сложност иде от самото познание за Битието. Защото знанието е тъга, следователно, да си интелгент означава да достигнеш чрез познанието си до най- естественото раздвоение - “да бъда или не“...

Всъщност основна тема на романа Битието е за това противоречие, което се намира вътре в човека и определя неговия Избор – на неговата *борба* или на неговото *бягство*... Затова *мотивът за камбаната* е *метафора за готовността за действие*, огледало за мотивацията на всеки един от тримата братя, своеобразен ключ за разбиране на следващите поколения – наследниците им, които ще носят у себе си кодовете на бащите си.

Асен, синът на действияя Йордан, */който без да се замисли би разтресъл камбаната/* – ще носи у себе си подобен порив, но той няма да бъде така груб и първичен. Асен през 40-те години на XX в. ще стане комунист, но и интелгент. Ще е осмислил вярата си и ще ѝ принадлежи с целия плам и

реализъм, на който е способен. Като член на бойна група, ще има смелостта да убива, но и да осмисля действията си. А това ще го води неизбежно, бавно и постепенно към реално раздвоение, /в романа „Изходът“/ но и към сдвоение, т.е. към усещане за сложен, но собствен път, извървян достойно пред себе си и другите. / „Законът“/...

Илия, *който не би и помислил да удря камбаната*, защото изобщо не се интересува от никакви общи дела с никого, ще има двама сина от различни жени. И двамата по коренно различен начин ще носят у себе си дълбоката убеденост на баща си във верността на вътрешния си порив към онова, към което са се устремили. Божидар ще бъде фанатично верен на нацизма, и на усещането си за превъзходство към всичко извън него. /“Битието“/, а Крум – ще стане някак естествено най - ефективният деец на комунистическата партия при кооперирането на земята. /“Законът“/

Тъкмо тази *вътрешна убеденост в собственото дело* е кодът на самия Илия. Той е човек, изпълнен с *презрение към заобикалящата го суета, и към „водачите“ на нацията*, „която с непонятна търпеливост се оставя да я управляват комични хора.“ /1, с.365/ И бащата и синовете му – без да общуват и почти без да се познават помежду си, всеки в своя път ще останат истински верни винаги на собственото си усещане-разбиране за свобода и лично достойнство. Божидар, нацисткия офицер, сам ще се предаде на Народния съд, за да бъде осъден на смърт от него, за да изпита удоволствието от собствените си най-искрени признания за своята вяра, пред изумените слушатели – новите победители, като така заяви презрението си към тях...“Божидар бе разбрал, че последното, което може да направи един истински *строител*, е да съгради своето достойнство и сградата на гибелта си като предпочетен, вечен дом.“ /1, с.731/

Вътрешните противоречия на Илия не са от много сложните като тези на брат му Христо: те са напълно други, по-свързани с материалното. Ето неговият вътрешен монолог в момент, в който е изградил фабрика: „Толкова много и толкова малко...- повтаряше си уморено той. Съзираше нещо незавършено в живота си, като че ли през деня беше обикалял в празно поле без мир и сянка.

Липсваше му оная тайнствена и неръкотворна брънка, която да смири в душата му фабриката с Божура, природната му ярост с томителната й голота, мечтите му с действителността. Онова изглеждаше неуловимо, не можеше да се купи, не се подчиняваше на дяволската му упоритост – трябваше да се измисли и да се *сътвори*. Илия не го нарече *красота*, въпреки че тази дума му се виждаше най-близка, не го определи така наивно, защото вярваше единствено в материалния смисъл на нещата. „Е, добре,..аз ще го направя!“- казваше си измъчено той и тялото му се напълваше със *зряла сила* и бяс.“/1, с.407/

ж ж ж

Романът „Битието“ проследява чрез личните съдби на героите историята ни до зимата на 1945г., а следващите книги от сагата ни водят в по-новите времена. Историята е за пътя към зрялата сила на живота, чийто смисъл не може да бъде съсредоточен просто в „борбата за оцеляване“: през новите времена той няма как да не излезе извън пределите на малкото оградено провинциално пространство; сега той се търси навън – в света на големите промени, в пориви за служене на себе си, но и на другите, във вяроност на идеи, но и на реалности, в прозрения за света, но и за себе си в него...

Във втората част на романа, обхващаща края на 30-те и началото на 40-те години на ХХ в. естествено на сцената излиза второто поколение герои – синовете на братята Вълчеви. Според заложбите си всеки от героите намира своя порив за движение.

Божидар Вълчев, синът на Илия, „сякаш не познаваше финеса на вътрешните противоречия, *не беше психолог, а идеолог*, той не беше формата на съда, в която се залагаше бъдещето, а грънчарят, който задвижва колелото“. /1,с.506/

Той „беше привикнал с усещането за собствената си изключителност, дори когато губеше, той съзираше отблясъка на успеха си, стечението на идеалните

обстоятелства, тънката игра на случайностите, които го връщаха невредим, цялостен в подножието на неговата цел“./1,с.509/

А тази негова цел е напълно съзвучна с времето от края на 30-те години в Европа, времето на поредната илюзия – на Хитлер, за чистата арийска раса: „Бяха отминали чутовните години на неизвестност, Райхстагът беше изтлял, Г. Димитров беше предрекъл най-внушителната касапница в историята на човечеството и смъртта на четиридесет милиона души, които бяха още живи...Войната всъщност беше започнала, щом като във великолепието на факелните шествия изгаряха Шекспир и Толстой“.../1, с.421/

Из София от началото на 40-те години, **Асен Вълчев**, синът на Йордан върви с „бесрамния, приел цвета на горчица глад в стомаха си“, който „освирепяваше сетивата му и го обливаше с бодрост“/423/, „беше ходил само няколко пъти на лекции при професор Йовчев, защото никога нямаше време – трябваше да преподава уроци по френски на разни разглезени тъпаци, които не можеха да разпознаят минало от сегашно време на глагола „съм“ и чиито дебели майки, вмирисани завинаги на дюкян, го черпеха със сладко от вишни, да пренася въглища, стоварени пред някоя от къщите по „Л. Каравелов“, да продава писалки и евтини вратовръзки и най-сетне да постъпи на половин заплата в пищната погребална кантора „Щастлив край, да бди над непознати мъртъвци или да развежда един расов пес с преяли очи – деформиран и муден – до мига, когато съзре някоя разпасана кучка по улицата/427/...““ Трябва да оживея“ - си мисли той, „сякаш искаше да спори с някого“/1, с.423/

Асен всъщност води винаги вътрешните си диалози с двама души – с комуниста бай Михал – шеф на бойната му група и с мъдрия проф. Йовчев, който не познава от живота си простата борба за оцеляване... И двамата са част от неговия свят, а той Асен, в крайна сметка ще ги „сдвои“ в себе си – като две равностойни страни на самото негово лично битие.../ в „Изходът“ и „Законът“./

„А куполът на двайсет и пета аудитория се разстиляше над главата му с дълбочината на храм.., професор Йовчев говореше с търпението на древен

философ, който отдавна се е досетил да прави разлика между *живота на хората и живота на словото*. Асен присъстваше в този приказен свят с размита и благородна светлина, той се усещаше унижен и изпитваше превъзходство, защото професор Йовчев познаваше съвършено живота на словото и едва се досещаше за живота на хората.“ Гласът му „мамеше, принуждаваше го да мисли *само за себе си*, както бай Михал го учеше да мисли *само за другите*. „Ти си интелегент – шегуваше се той – а *познанието винаги води до раздвоение*“, докато професор Йовчев повтаряше с енергията на пророк“: „Запомнете, вие сте юристи и ако едното ви око е Божие, другото ще бъде дяволско!“/1, с.427/

В същото време, през очите на мъдрия и леко тъжен софийски богаташ г-н Топалов, на фона на Юнион клуб авторът подава щрихи от образите на присъстващите, сред които - Гошо Пантов и Божидар Вълчев – вече млади мъже, с подходящо за самочувствието им място в столицата.

„Гошо Пантов беше лекомислено конте, което завършваше антуража на дъщеря му, неочаквано беше унаследил сладкарница „България“, беше пълен с грандиозни и неосъществими идеи и беше винаги остроумен, в смисъл, че беше винаги смешен. До него беше прехапал устни генерал Ковачев, който по ирония на съдбата не беше участвал в нито една от съдбовните войни а България и за разлика от другите изляни от доблест офицери в Генералния щаб, не бе спечелил нито една битка.

„Ето един човек – мислеше си трезво Топалов – който е научил хората да разчитат на него, макар че той никога нищо няма да свърши. Безкрайно обещание, облечено в безупречен генералски мундир, под който се крият тлъстини, трупани с години в канцелария със светъл френски прозорец.“

„ Зад него на висок стол се беше облакът адютантът му **Божидар Вълчев...**, но за разлика от Гошо, никога не забавляваше другите и беше подкрепил авторитета на баща си, скромнен фабрикант на порцеланови сервизи. Капитанските пагони, очевидно получени преждевременно, му стояха като дантелата на млада и невинна пансионерка. „Господи, каква опасна миловидност!“- беше си казал господин Топалов в редките им срещи, защото от младото офицерче се излъчваше съдържаност и вродена сила като у ония редки

люде, които той с уважение наричаше „наивници“. Божидар безмълвно , с *прекомерно* уважение поднасяше огънчето на своя шеф, че Топалов усещаше почти магическото му *презрение* към набития генерал“.../1,с.442-443/...

„От дългия си житейски опит господин Топалов се бе научил, че *всяка прекомерност е колкото величествена, толкова и опасно разрушителна*“./1,с.444/

Той още не знае колко е основателна неговата мисъл и как звучи като предчувствие за смърт, че се отнася до съдбата на неговата дъщеря...

На среща със сина му Божидар във Видин, родният му баща Илия също го преценява, но и предчуства опасност: „Възмъжал е – помисли си горчиво Илия. Преживял е нещо, обидили са го.

Щом той не е могъл да си помогне, какво мога да направя аз, майсторът на мъртвата глина?

Някой му пречеше да проумее загадката, да определи смисъла и силата на опасността, запали евтината цигара и почувства, че това е госпожица Топалова – *неприлично богата, някак болно красива*, рижа като кобила, *тя се усмихваше безгрижно*. Седнала *между* другите, тя се отделяше от тях, сякаш всички останали бяха седнали *срещу* нея „Защо ли я е домъкнал?“ - помисли си Илия. - Ами аз защо се ожених за Божура? - отговори си той. Намрази я с *бавна, спокойна ненавист*, на която беше способен само той, сега красотата ѝ му се стори отегчителна, а усмивката ѝ лъжлива и порочна.“/1,с.663/

И Илия излага виждането си за Битието:

„*Човек се ражда, за да строи, но въпросът е какво*. Когато замислях фабриката, Видин

беше пълен с иманяри, обаче аз не хукнах да гоня Михаля, а намерих глина. Вложиш ли усилие, инат, и земята пониква, умножава се, защото е реална. В земята можеш да засадиш зърно, върху нея можеш да вдигнеш къща, а какво можеш да посадиш в политиката освен насилие? Защо ти е власт, щом като имаш пари, и за какво ти е нов ред в държавата, след като имаш силата да управляваш цял град.

- Във Видин нещата са дребни – отвърна Божидар – не ме интересуват...
Хората живеят според законите или ги отхвърлят, но кой ги сътворява тия закони?

- Аз – отвърна сухо Илия...

- Бях зависим от много хора...Бях зависим от промените, татко, те са извън нас, а ние сме в тях и в себе си!

- Аз съм промените – ако поискам, ще има промени, иначе да вървят на майната си!

- А знаеш ли, че руснаците са пред Румъния?

- Може и китайците да дойдат във Видин,..какво ме засяга. Не се боя от руснаците, защото не съм им помагал, ала и никога не съм им пречил.

Тогава Божидар притвори клепачи сякаш затръшна врата.., сякаш произнесе смъртната присъда на Илия, на баща си!“/1, с.667/...

„След като мизите за покер станаха безсъвместно големи, **Гошо Пантов** изпадна в дълбока депресия. В него оживя необходимостта да *направи нещо*, доловена не толкова с интуицията му на разсипник, колкото с изумителния му инстинкт за самосъхранение...Копнежът му за деятелност се засилваше, изнервяше го. Макар и пощадена от бомбардировките, сладкарница „България“ изглеждаше разсипана...И сутрин клепките му натежаваха непреодолимо, мигрената го налиташе, *бодростта го отвращаваше*... Струваше му се, че вече е преживял това *мъгливо безволие* или, че баща му го е преживял. То се връщаше при него като траен родов белег, беше нещо средно между опасно добродушие и *трагичен мързел*, състояние на наркоман, надарен с остър ум, който харесва, но не вярва на миражите си. Гошо *не можеше да спре, защото не можеше да започне*“...В крайна сметка „вроденият му инстинкт да руши това, което другите са съградили обзе цялото му същество. Испита властна потребност да постъпи нелогично, за да се предпази , *за да се измъкне от надвисналата над него неяснота*. В главата му постепенно узря спасителният план да продаде сладкарница „България“ заедно с нейната минала слава и настояща разнебитеност...

Щеше да целуне Соня по челото и да каже утешително: Мила, във всички конфликтни епохи имотът е бреме...“/1, с.672-673/...

Социалните контрасти на София от началото на 40-те години са естествен фон за диалозите между Асен и неговия професор Йовчев, който “не искал да упрекне“ Асен за комунистическите му идеи, „нито да го поощри“.

Защото вярвал единствено в построеното от човека, а не в премисленото от него...

“Аз уважавам всяка религия – без религия изчезва идеята за безсмъртие, а без надежда в безсмъртието ние сме невъзможни. Всяка религия, господине, е съвършена до момента, в който започне да служи на хората, до онзи миг, в който те започнат да я обслужват и налагат на другите. Няма нищо по-безразсъдно от войнстващата религия, именно тя повтаря злото в природата. Религията, подобно на природата, се *противопоставя на самотното у нас, тя се интересува от рода, не от личността*, тя ни канонизира, приравнява ни към всеобщия символ... Тайната на злото, господин Вълчев се корени в това, че то може да бъде премахнато само със зло!

Така кръгът се затваря, насилието поражда насилие, а бленуваното благоденствие се изплъзва в човешкото несъвършенство..

- Вие съществувате в сферата на идеите, господин Професоре. *Едно гладно дете не е философски проблем*, нито пък преялият управителен съвет на Италианската банка, но те се намират в известна зависимост... Преди да започне да надхитря себе си, човек се грижи да оцелее и тогава насилието се явява *не като морална потребност, а като единствен изход...*

- ...Самите закони са сътворени, за да защитят интересите на средния, нека се изразя по-точно, на духовно посредствения гражданин. Бракът, например е договор за еснафа, защото той не притежава високите качества да задържи съпругата си за цял живот. Богатият лентяй се нуждае от закона, за да оправдае с помощта на фалшива кауза това, което сам е неспособен да опази. *Законите са оня изящен затвор*, от който може да се изплъзне единствено абсолютно свободната личност. В „Бесове“ Достоевски прави гениалната догадка, че *абсолютно свободен е оня, който е способен да посегне на живота си*, да се самоубие. Разбирате ли, всички останали сме заточени в клетка, изплетена от

тънки железни правила...Тотално погледнато, млади човече, законите са необходими на обществото, за да се предпази от *много умните и различните*. Да приемем, че комунистите хуманизират правната наука, ще въведат почтеност в правния процес, че ще успеят да премахнат материалните различия, но нима това ще измени същността на закона? *Различният* комунист отново ще *влезе в противоречия с правилата*, той не ще бъде свободен по отношение на масата, освен ако не се реши на физическо и което е още по-страшно, на морално самоубийство...

Обаждайте се понякога, ще ми бъде приятно.../1, с.533-536/

ж ж ж

Асен, Божидар, Гошо и Сашо/синът на Христо/: са симптоматични като образи на хора, които се стремят към някаква промяна в битието – свое и общо, по различни пътища – идеални и прагматични, мотивирани от стремеж към съвършенство или от битов прагматизъм. Асен – строг, чувствителен, последователен, но и критично мислещ, пътуващ към зрялата мъдрост от третия том на трилогията; Божидар – аскетичен, фанатично отдаден на идеал, стоящ извън битието; едва преди смъртта си ще си зададе въпрос „защо?“; Гошо – ленив и прагматичен едновременно, ще разгърне битийните си инициативи едва когато сам усети вкуса на разрухата на своето битие с промените от 9 септември /в романа *Изходът*/; Сашо – плах и раздвоен,честен, с чувство за вина, проявяващ пред хората само част от себе си ще се усеща вечно гузен, че играе роли; ще се усеща незавършен вътрешно...

Това са четиримата наследника на четиримата братя на Йонка: „Сега и четиримата имаха нужда от нея, от нейната слабост, защото някой трябваше да ги приюти в цялата им несъвместимост и да им прости. Гошо Пантов ѝ беше подарил кутия шоколадови бонбони и своята артистична обърканост, Асен изглеждаше още по-самотен и зъл, винаги бързаше за някъде, неспособен да се порадва на сина си, сякаш беше нужен някому извън дома. С ужас беше узнала, че Божидар е „смъртен“, че все още е тук, но вече беше и там, в своята

унаследена несломимост, тревожеше я и Сашо, той пък бе изгубил баща си и бе поел битието върху крехките си рамене...

Тя усети **вечността у себе си, надеждата, че ще пребъде в сложността на времето, вярата, че ще остане завинаги в тоя пълен с мъка и страсти свят ...за да ги събира. И това чувство бе чудовищно реално, то я настигна с усещането, че то не е просто част от битието, а е самото битие.**/1,с.735/...

1945 г., след изпълнените присъди на т.н. Народен съд.

„Йонка искаше да види митинга, за да познае, беше решила да различи... Не бе изплакала Божидар, нито можеше да погледне Асен в очите и сега й се струваше, че ако отиде на това голямо място ще разбере...

Беше се събрал пъстър свят, мъже небръснати и бедни, жени с пробити шапки и дървени чепици, имаше и знамена, направени сякаш от стари дрехи, силна глъч и дръзка тишина . И тя съзря Асен, възправен сред тълпата... Беше по-нисък от небето, видя й се малко по-нисък от дъжда, говореше разпалено и дълго, след като толкова дълго бе мълчал...“Светът е безкрайна нива – помисли си тогава Йонка – и само словото може да я засее!“ Тя си припомни Мойсей, който бе повел своя народ през робството и през пустинята, Господ-Бог му беше дал знамението и силата, а хората своето неверие. Господ го беше викнал в Синай, беше слязъл при него, обвит в самота и в нетленната си светлина, беше му дал заветите, но Мойсей бе Словото, той беше гласът и говореше на людете. И тогава Йонка се досети: Господ е вечен и всемогъщ, но е безсловесен. Поискал е Той да възвести Себе си, да се разкаже и е сътворил човека! „**Но как** – мислеше си объркано Йонка - **може да се разделя живота на стар и нов? Той е един, нашият живот, и всяка промяна е само част от скръбта, негово продължение, а не пълно начало!** Нима тя трябваше да забрави светлата ярост на Йордан, самотната красота на Панто, запаления хан, отразен в очите на Илия ,или изпраната риза на Божидар... Нима тя можеше да изтрие душата си и да загърби това? Тя беше мост и щеше да го пренесе през двата бряга на реката, тя беше болката, следователно и самата памет, защото невъзможно е едното без другото и няма бъдеще без минало!“/1,с.739/

Асен беше пребледнял и чрез душата си тя усещаше, че е прав, бяха пламнали хората и изпускаха с дъха си пара. А той наистина приличаше на Мойсей и народът тръгна след него, повлече се и Йонка след тях, все насред пустинята, през мъката, отчаянието и слабостта, за да намерят непостижимо щастливите предели на ханаанската земя. Йонка плачеше от гордост, беше запомнила завинаги Божидар с неговата греховна смърт, беше простила на Асен в сърцето си, защото и двамата бяха семки от големия, сладък и горчив плод! Те вървяха по широката улица без очертания, все още не бяха ред и насилие, а само хаос и гняв, пееха непозната песен, бойка и тръпна като детски плач, но от оловните облаци наместо мана небесна заваля ситен, гладен сняг...“/1,с.740/

ж ж ж

Романът „**Изходът**“ започва с *края на Втората Световна война*:

„Народите ликуваха, но не се усмихваха; те гледаха през многолюдието някъде в отвъдното, извън пределите на възможното и преживяното, те просто минаваха, насочили нечовешки погледи в бъдещето; бяха дотолкова страстно сдружени, че нямаше сила, която да ги свали от пиедистала на тяхното единство. Людете викаха „ура“, размахваха плакати, триеха от очите си горчиво-солени, всъщност сладостни сълзи, хвърляха букети и сърцата си, защото *възторгът на един народ от свободата се изразява в неговата пробудена наивност*“./2,с.11/

Загиналите герои се „бяха стопили в безсмъртието, в което всяко човешко присъствие добива очертанята на мавзолей“: тяхното *съвършенство* се съдържаше в самото им *отсъствие* – в най-истинското време за паметта“/2,с.41-42/

Неслучайно по-късно една актриса ще каже :“ Невъзможно е за един *съвършен герой* да остане жив. За да е безсмъртен, той трябва да е спомен, *да е доказано бездеен*, да е лишен от избор и така от *възможността да греши*.“/2,с.167/

Ето и някои щрихи към *ефектите на промяната от 9 септември 1944* върху различните герои:

Асен:

„Беше си представял победата като жизнена и величествена светлина, в която всичко изглежда лесно и просто. Достатъчно беше да се прескочи грубата непрозрачност на нощта, да се изтърпят униженията и горчилката на борбата. След нейния завършек, обаче, след победата, той няма усещане за празник, по-скоро е обратното: “усещаше се повлечен от посредствеността не като безпомощност, а като преувеличение. *Само ненужното старание е съпоставимо с абсолютното бездействие.* Той пишеше, пишеше, громеше опозицията, но думите не винаги са дело... Удивително бе, че сега, когато най-сетне беше свободен и трябваше да се чувства щастлив, той беше угнетен и затворен от свободата, за която бе мечтал и в съня си....“ *Ами ако свободата е извършена работа, ако тя се измерва с нарастващата необходимост от нас, тогава преди аз съм бил по-свободен, аз съм бил самата свобода*“/2,с.44-45/

„Асен беше никой, неговата значимост, помислите и уменията му на професионалист оставаха скрити, непознаваеми за околните и тяхната дребнава суета. Сякаш последните години бе живял маскиран и вече не можеше да познае себе си да се взре в лицето и чувствата си, без да изпита *раздвоение и душевен смут.* Усещаше се *изтръгнат от битието си, горчиво преместен в някакъв нелеп живот, объркващия дъх на нечие чуждо палто, което му беше или прекалено тясно или широко. Ненадейната видимост го съпътстваше навсякъде като отличителен знак и в стремежа си да я прикрие Асен отблъскваше хората от себе си. *Държеше се като нелегален, беше дисциплиниран и необщителен. Беше спокоен само в навалищата около халите, в претъпкания трамвай или в пълна самота.*“/2,с.46/*

Асен, през погледа и коментара на проф. Йовчев :

“ Уважаеми колега, лекцията, която прочетохте днес, беше ужасна. **Вие пишете лошо, което ми вдъхва надежда, че сте все още честен, непоковарен**

от знанието човек. Най-трудната метафора във всяко изкуство е истината, защото средствата, с които се постига тя са винаги лъжовни. Да лъжеш изящно, красиво и правдоподобно, често в очите на околните означава да казваш истината. Желая искрено вашия успех, както и успеха на оная неразбираема за мен цивилизация, която сте се наели да изградите. Вие ще промените законите, но как ще премахнете лъжата, след като истината често ви принуждава да говорите против себе си? Струва ми се, че това е непосилно бреме за отделната личност и е напълно невъзможно за което и да било общество.“/2,с.64/

Гошо , след обир на богатия апартамент на съпругата му в центъра на София:

„На площадката пред апартамента го лъхна тънкият мирис на осквернен и изтърбушен ред, *на унизен уют* и опасност“./2,с.48/

„Богатството и бедността са еднакво тежко бреме, ала все пак по-приятно е да понасяш негодите на излишеството пред ефирната лекота на недоимъка. Ако татко, Бог да го прости, беше обеднял постепенно и разумно, той никога не би посегнал на себе си, всички катаклизми в тоя живот щяха да го доведат само до неговото сладостно и тревожно дълголетие“.../2,с.52/

„Най-зловещо беше усещането, че е жив и изтръгнат, беше при себе си и го нямаше, някаква незрима сила се мъчеше да го извади от собственото му съществуване, без да го премести другаде.“/2,с.52/

„Най-отвратителното е, че всички сме изтръгнати. Кой ние?.. Трябваше да налучка спасението, за да се закрепя, да проумее смисъла на настъпващата драма, за да оцелее, гениалността му да не прави нищо, се бе поизхабила. Навиците, спомените за изчезнали лица и окултната наука не означаваха бъдеще, никой не го заплашваше, *но го бяха измъкнали от унеса и го бяха спуснали в някакъв безформен свят, ограден само от своята неопределеност.* Страшният вълчевски инстинкт го напъваше да се бори, примерът от досегашния живот го съветваше да не прави нищо, да не предприема нищо – това бяха две разумни сили, които го объркваха и обостряха докрай неговата артистична чувствителност. „И конякът свърши . Повтаряше безволево той...“ /2,с.53/

„**Соня** не искаше, а и не можеше да забрави унижението , сякаш търпеливото насилие, с което бяха разбили входната врата беше извършено над нея. Нечия ловка, страхлива и жестока ръка беше помела спокойствието й...Цяла седмица тя отдели да подрежда хола.. ала нейните усилия се оказаха напразни, нещо невъзвратимо се беше утаило около нея, а и в нея беше покрито дома й с *едва доловимото, но и потискащо лъчение на несигурността. Соня бе съзряла в миг онова, от което се боеше Гошо – бавната и постепенна осакатяваща разруха...*/2,с.54-55/

Гошо: „ Ще трябва да свиквам с бедността, по-точно с ефирното очарование на бедността, с мъчителната и срамна лекота на позора. Той никога не бе забравил как артистично и безславно умря баща му...отлепен от земята с две педи празнота, той му бе оставил в наследство единствено класьорите си с екзотични марки и поуката, че *гордостта и саможертвата са привилегия на силните духом, а за слабите това е дълголетие*то.“/2,с.303/

„Той бе загубил способността си да се съпротивлява, т. е. да не предприема нищо пред нещастieto, да изчаква с усмивка най-лошото, търпеливо и встрастено да лентяйства. Обществото около него се беше разпаднало и разпиляло сякаш помитащата вълна на живота бе изличила пясъчния замък на неговото минало“./2,с.378/

Щрихи към образа на **Сашо**:

Още от малък „ той чувстваше как хората поздравяват с възхищение баща му, сякаш очакваха от него да извърши нещо героично и необикновено, как баща му се срамуваше от това внимание, а майка му, защитена от своя траур , оставаше недокосната, завинаги спасена от човешката възхита и съмнения. С детската си прозорливост *Сашо усещаше, че баща му е приказно честен и безкрайно виновен човек*, че за да спаси другите, той е пропуснал да извърши някакво чудо и така е погубил себе си... Сашо беше опознал *жестокостта да бъдеш дете и да си се докоснал до раздвоението на възрастните, до тяхното взаимно отчуждение* и студенина, прикривани зад провинциалното благоприличие./2,с.82/

Баща му бе затънал в собствената си вина, в удоволствието да я изпитва, в *егоизма на пагубната си виновност*../2,с.83/

Подсъзнателно Сашо „бе разбрал, че *най-трудното, най-уморителното за човека е да направи избор, да смири себе си и да подчини своите чувства на приетата в обществото необходимост*. И той никога не си позволи да повярва в лъжливи идеали, да се привърже към човек, към някаква красива идеология, нравствена илюзия или непостижима мечта.“/2,с.83/

„ Да, той ги ненавиждаше – своите привидни благодетели. Ненавиждаше тяхната жизнена умора и безредния им разкош, ритуала на съботния бридж, зад който прикриваха своята уплаха. Ала Сашо нямаше изход, послушно, с безволието на добро застаряло куче той отиваше в кухнята, вареше им кафе, вслушваше се в тишината и единствената съпротива, която си позволяваше, беше, че сипваше по три лъжички захар в чашата на г-н Ц.,на когото той сякаш искаше да отмъсти с прекалена доза сладост, с шербетеното разточително внимание на своята омраза.“/2,с.88/

„ Постоянното неудовлетворение и неприязънта към себе си, отвращението, че съществува бе чувство дотолкова дълбоко, така всепоглъщащо, че скоро започна да става приятно на Сашо. *Той затъваше в насладата да бъде никой и нищо* – посредствен чирак на адвокатата Сестримски, интелигентен прислужник на разглезената му дъщеря, самотен любовник на стареещата му съпруга“./2,с.94/

„Постепенно и с нарастваща тревога Сашо установи, че в своята несигурност човек играе роли, че е изпълнен със своите противоречиви двойници и реално съществува чрез тях. Веднъж приел някакъв образ в очите на някого, той настоява да остане такъв, реагира не според себе си, а според удобното впечатление, което е предизвикал и оставил у околните, той *никога не участва с цялата си личност, а само с умишлено подбрана част от нея*“./2,с.438/

Щрихи към образа на **Крум** , незаконен **син на Илия и на Гина**, /активен деец на БКП в усилията ѝ за коопериране на земята/ :

„Мигът, в който Крум Марийкин бе разполовен от вестта, че има две майки -

– една природна, друга законна, едната подучена от Сатаната да го зачене и роди, другата осенена от Бога да го отгледа, той съвсем освирепя към околийското кулачество, към цялото раздвоено човечество и най-вече към себе си. Ходеше небръснат, омачкан и революционерен, всичко му беше тясно, дори и небето над раждащата хълмиста долина, дори и истината за човешката мъка, тръгнала трудно към благоденствие и социализъм; беше по-лют от славното си име Крум, беше закон и държава, а най-много слово и принуда“./2, с.95/

„Щом чуеха, че приближава Крум Марийкин, хората подписваха със свити сърца и стиснати юмруци, но безропотно защото вече знаеха, че той ще ги затвори някъде със себе си и няма да има време за нищо друго освен за своята непобедимост .. Всички разбираха, че е ненужна всякаква съпротива, че е безсмислено дори да го убият, защото тогава биха рухнали в собствената му клопка, сякаш неговата правота беше недоказуема до момента, в който той е жив и способен да извършва насилие. Като че ли се беше преродил от дълбините на времето или беше *нов светец, роден от отчаянието и могъществото на самия живот и призван да избърше* очите им с бича, който размахваше само за тяхно добро.. „Защо тези хора не искат да бъдат щастливи?“ питаше Крум в оная светла и запомняща се минута, когато те, натопили писец в канцеларското мастило се разписваха над многолетната си мъка./2,с.106/

„ Всяка промяна в историята, всеки взрив в човешкото съзнание изисква своя нова символика, светилища и знаци на обожание, предпочитан цвят и закони. Тъй че петолъчните звезди, предречени от Крум, умело съчетаваха чувствата на хората с пределната строгост на битието, *страстния възторг от промяната с реалната мизерия на живота*“./2,с.197/

баща му **Илия**: „Илия достигна оная пределна възраст, когато човек престава да старее и без да се подмладява, бавно се превръща в дете. След национализацията той не се разболя, а грохна, съвършено побеля, лицето му доби мъченически израз на отшелник, пропилял живота си в борба със Сатаната, костюмите и чехлите му станаха широки, усмивката благопристойна, а пианството му се изпълни с тъга. От видинските фабриканти той единствен отказа да стане директор в собствената си фабрика, отхвърли утешението или по-скоро бремето да управлява чуждото, затвори се в зимата, сякаш тя беше новият му дом и никога нямаше да свърши...Никога не отвори прозорците, за да пропусне нощта, той просто се мъкнеше из вехнещия разкош на мебелите, сетне нагоре по стълбите до своя кабинет,...една доведена до съвършенство неукротимост, на която са способни само мъртвите“ ./2,с.227-228/

...

ж ж ж

Йонка:

„Вечността, беше почувствала тя, се бори със злото, като го търпи и му прощава. Малкото време предпочита намесата, натиска и насилието, голямото време осмисля събитията, успокоява ги, стреми се да ги оправдае, защото все пак човешките подбуди са насочени към доброто и търсят изход в светлината“.../2, с.656/

„В тези дни той /Асен/се чувстваше истински свободен. Това бяха най-щастливите мигове от живота му защото, без да извършва насилие дори и към себе си, той се усещаше преизпълнен с власт. Беше се *освободил от раздвоението между идеологически принудителния и природния си морал, от колебанието между вярата си в един по-справедлив обществен ред и постоянните разочарования, които му носеше действителността, от нищетата на човешката си самотност, ала най-важното – беше се освободил*

от онова висше знание, което бе трупал през цялото си съществуване“.../2, с.610/

Емилия, съпругата му:

„ В мига, в който Асен я погледнеше с взора си на дълбока вода, отразила синевата на небето, с една почти демонична нежност, тя изпаднаше в ужас, в паника пред **неопитомената несломимост** на този мъж, да, пред неговата несломимост **да бъде верен на себе си**, да бъде **непрактичен**, да се **отъждествява своя идеал**, който тя отдавна бе изиграла на сцената, но го бе провалила...“Не ме гледай така“-молеше Е. - „Как?“-питаше той...Емилия не бе порочна, но ѝ бяха омръзнали неудачите на Асен, онова потискащо постоянство на съдбата му, което щеше да го доведе до съвършенство, тъй както нейните успехи в театъра я отвеждаха до пълното безличие... *Беше останала вярна на Асен защото не вярваше на себе си“.*/2,с.616/

Вътрешният покой, постигнат от Асен е всъщност *сдвоеност между „искам“ и „трябва“* - оная хармония в себе си, която е плод на изстрадания му път през времето, на несломимостта на самото битие в него. Зрялата свобода на честния и търсещ човек...

ж ж ж

Битието, реалното видимото битие на историята на живота ни неизбежно се разполага между съвършенството и посредствеността.

В българското битие на ХХ в. има всичко, което е отдавна познато:

и „бавни влачещи се дни“, от кръговрата на “едно безлико време“, над което властват „недоимъкът, смъртта и оцеляването“;

и прекомерни стремежи към съвършенство, които винаги водят “до упадък на духа“, защото е особена форма на безволие;

и сляп героизъм, и безразсъдна смелост, породени най-често от глупост;

и прозорлива интелигентност, сродна най-често със страха ...

Самото оцеляване, усилията, влагани към него от хората, всъщност са средство, предусловие за самото Битие. Затова за неговото удържане е нужно огромно търпение; за търпението пък е нужна жестокост...

/Като жестокостта към себе си на старата Яна, например, която е привикнала към злото и проблемите дотолкова, че за да уважава собствените си дни прави непрекъснато някакви добри дела - напълно ненужни на другите...

Така тя /като всички, които са като нея – огромната част от българите/ се превръща в доброволна мъченица, без реален смисъл за себе си нито за себе си, нито за другите: Яна е физическата майка на Асен, но духовната му майка е Йонка.

И тъкмо Йонка търпи развитие, нейният истински импулс е да се опази Битието, но пък тя самата интуитивно следва потока му и се учи от него. Яна просто се задържа *статично в един зададен от традицията* поведенски модел на служене, а Йонка реално *съпътства променящото се Битие* с радост и будност. Тя се опитва и да се ориентира в него, да си отговори на въпроса как може животът да се разделя на стар и нов, нали е все същият...

Искрени или фалшиви – стремежите към съвършенство, героизъм или критична интелигентност са най-разнолики:

от романтичните видения на стария Христо за революцията и на внука му Христо – за любовта /което е едно и също, защото съдържа копнеж по собствена завършеност/ - до смешната суетност на Учената стринка, която иска да е нещо повече от другите;

от доброволната отдаденост на Божидар на арийските идеали и гордото му говорене за тях пред Народния съд, до Гошовото удоволствие да бъде над нещата чрез сладкото си „правене на нищо“ и да скандализира хората с изключителността на баща си, който навреме избягал от проблемите на битието – да не се мъчи с тях;

от бездуховната и претенциозна суета и на стария и на новия хайлайф от 40-те и от 70-те години - до суровата решителност - отдаденост на Крум

Марийкин, който ще загине като истински войн-пазител на онова, което е важно за него;

от честния циничен реализъм на Сета – до деликатния финес на Соня...

Разбира се, че истинското съвършенство няма почти нищо общо със самия живот, именно защото е завършеност, защото е статичност, липса на Избор, т.е. Смърт.

Разбира се, че всяка показност и претенция са само форми на елементарна суета, на пошлост, защото са перверзна форма на самия стремеж към съвършенство...

Но поривът към съвършенство понякога е като творещ дух на битието, а понякога се спира в грубата му плътност и се превръща в ефирност. ..

Защото когато е истински, този порив понякога е твърде плах, ненатрапчив – като идеалната платонична любов на Асен и Соня...

Защото както показва самата реалност,,всяка истина е възможна само сега, в мига, в който протича, миналото и бъдещето са най-прекрасните форми на лъжата“/1, с.553/

ж ж ж

Приложения:

Из „Изходът“

Диалози за **свободата и властта** между юристи от времето на ранния социализъм:

Коцев, бивш богослов:

„Свободата на личността... *Кому е нужна свобода? В душата си всеки от нас копнее за неравенство в своя полза. Такава е човешката природа – увива се, подмамва се, а всъщност желае да получи повече. Повечето тя може да си го докара само с различие. Ако аз съм различен от вас това означава, че може да*

съм по-добър от вас, по-умен,..защо да не бъда и по-богат и по-щастлив?“/2,с.109/

„Тая толкова мила свобода не е изход, тя ще ни донесе неравенство, тя не ще да оре, да сее, да стои фабрики, а копнее да управлява. Позволим ли да плъпне между нас различието, ще объркаме народа, ще смачкаме душете на хората и в тях ще покълне неверие. В едно и също могат да вярват само равните, братко мой, **единството е в робството**“./2,с.111/

„ *Класовата борба се изостря, спечелихме я по площадите, но сега тя е и вътре в нас, не само в делата, а в помислите ни. Бог изисква безличие, единство и смирение, а не тягостни въпроси и свобода на личността. Той е разрушил равенството на земята, щом си е позволил да чувства и да предпочита/Авел пред Каин/, аз погубих неговата цялост, щом познах свободата да разсъждавам.*

“ Само ако принудим хората да **се чувстват виновни**, ще ги спасим завинаги и **ще ги съхраним за вярата!**“ - в комунизма. /2, 214-215/

проф. Йовчев:

„Ако сраснете идеология с държава как ще примирите възмечтаното и мистично бъдеще с мизерната реалност на настоящето, как ще обясните на хората, че противоречията и нередностите, които постоянно ще възникват в държавата не са нередности в идеологията? **Ще имате успех само ако идеологията с нейния апарат е в непрекъсната опозиция на държавата с нейната бюрокрация.** В противен случай вие сте обречени да повторите безуспешните, макар и похвални опити на цялата досегашна цивилизация да обедини *крайните граници на човешкото съществуване – личността с обществото и вярата със свободата!*/2,с.118/

„ **Боя се, че постепенно ще заставите хората да служат на идеологията и да пренебрегват държавата, а това е гибелно. Вместо с герои, вие ще напълните историята с подлизурковци, вместо нова култура, вие ще създадете просто нова интелигенция. Хиляди полуграмотни полукадърни**

морални инвалиди, послушковци, които ще знаят, че за тях е по-изгодно да пеят революционни песни“.../2,с.117/

„ Догмата е лесна дреха, тя ни предпазва от греха не защото ни помага да победим изкушенията, а понеже външно, с принуда и насилие ги отстранява от нас. Догмата иска да ни доведе до вярата, като скрие истината от човешкото ни любопитство. *Страданието да се*

греши аз отъждествявам с величието да се живее. Когато една вяра престане да се съмнява в делата си, тя пренася своите съмнения върху хората и почва да воюва с тях“./2,с.217/

„Както водата попива навсякъде, и в земята и във въздуха, така и властта е всепроникваща. Някъде ще я съзрете като море от страсти или откровено насилие, а другаде ще я видите само като перест облак, който краси залеза и радва окото. Затуй вие ще срещнете властта във всяко общество, във всяко възможно знание, истина или религия. Тя е невидимият етер, в който са потопени нещата и техните значения, как ще я отделите и огледате? Хармонията е власт и хаосът е власт, всяка власт е и подчинение! Ето защо *човешката душа копнее за неразрешимото противоречие – да властва и да се покорява едновременно!“/2,с.223/*

„ Властта е основният, неосъзнат и всепроникващ стремеж на всеки от нас, а копнежът по нея изразява най-важната същност от човешкия живот...Копнежът по власт, този сладостен, вдъхновяващ и порочен стремеж, може да се открие във всяка наша мисъл и действие, били те съзнателни или не, в надеждите и илюзиите ни, в мечтанията и житейските ни стратегии, отправени към бъдещето...В своята извратеност човешкият ум познава два основни типа удоволствия – да се гради, съзидава и да се руши“./2,с.327/ „Ала най-величественото и пълноценно е удоволствието да владееш, защото властта дава неизмерната свобода да изграждаш и рушиш едновременно...**И точно както смъртта подрежда нещата и ги укрепва във времето, това се опитва да направи властта в реалното битие... Ала връщайки реда в едно събитие, нима тя не го умъртвява. Какво означава добре подредена страст или подчинената на реда любов освен душевно безчувствие, измамно двуличие**

или бездарие? И тъй, спасявайки ни от един конфликт, да го наречем произвол или хаос, властта ни въвежда в друг конфликт, ще го нарека несвободата. Тази двойкост на властта е една от деликатните загадки на нашата духовност, защото самото съществуване, *самият живот сякаш е най-изтънчената форма на робство*“./2,с.328/

Асен:

„Изкуството, аскетизмът и разпуснатостта, моралът, но и безнравствеността са подтик за власт – а над нас, над живите и мъртвите и все още неродените, властва смъртта, защото всичко съществуващо и въобразимо се поглъща или от смъртта, или от словото“../607/

“В психологически аспект отначало **властта** въздейства върху човека и го променя, измамно го ласкае, повдига самомнението му и го разглезва, ерозира нравствеността му, подбужда най-тъмните нагони в него, алчността и жестокостта му и го прави удобен за себе си. Сетне наблюдаваме обратния процес: човекът се стреми да опитоми властта, да се облагодетелства от нея, да я промени така, че да я направи удобна за себе си, за себичните си цели и за страховитите си фантазии..“/2, с.607/

„Всъщност човешкият живот не е нищо друго освен постоянен избор. Непрестанно, във всеки миг от съществуването си ние сме изправени пред някакъв избор – да бъдем безлични, добри или лоши, да отминем една обида, или да ѝ отговорим с презрение или с тежки думи...Да се избере, да се попадне в най-окриляващата пътека на съдбата, да се разбули хоризонта на прииждащите съдбини, е мъчително състояние, което съдържа много „за“ и „против“, повтарящото се и отегчително „ако“.../2, с.608/

„Но в едно още невръстно, примитивно общество всяко драматично събитие води до безпорядък, до изказа на противоречиви и отхлабващи единството, общата воля мнения. Така ако едно племе е нападнато от своите съседи - някои от него предпочитат да се бият, да приемат предизвикателството и героичната гибел, други предлагат практично да отстъпят територия, храната или жените си, трети страхливо пожелават да се предадат. Колкото хора, толкова

възможни и различни избори. Людете влизат в спор за надмощие, в объркваша борба, за да наложат своето мнение. Изтощени във вътрешното си несъгласие, те предпочитат да оставят загадката за избор в нечий ръце. Този някой ще поеме тръпните им колебания, кой ще решава вместо тях, той ще поеме отговорността. И веднъж приел мъченичеството да е отговорен за всички, този някой ще поиска в замяна привилегии. **Отговорност срещу привилегии** – би трябвало да изразява **психологическия механизъм на властта**, да обяснява нейната конфликтност, но и устойчивост във времето, по-късното ѝ социално развитие.

Колкото по-прихлупваща, неподвижна и еднолична е една власт, от толкова повече безличие, предателство и жертви се нуждае тя. Всеки властелин копнее да владее тотално и завинаги, ако не чрез страха и насилието, то поне чрез привидността на доброто“./2,с.609/

Проф. Йовчев

„Най-често за своите деяния ние се извиняваме с онова „греховно“ минало, което другите са натрупали преди нас, и пропускаме, че сами оставяме след себе си минало, насилие и грях. **Цели поколения се жертват в името на някаква доктрина, която им се струва хуманна и ги спасява от самотата. После тя натрупва неморалност и минало, идеалите ѝ се изхабяват, а лишена от идеал и вяра, тя рухва и други поколения се жертват, за да я отхвърлят. Ние хората винаги се борим срещу това, което сме извоювали с толкова мъка, с компромиси и причинено насилие.**“/2,с.522/

„Съвременната култура руши целостта на идеите, както съвременното изкуство руши красотата. Само вярата възвръща хармонията между човека и света човечеството трябва да вярва в нещо, за да оцелее... Разбира се, **всяка преувеличена вяра ни прави несвободни**, тя ни универсализира, слага ни нашийник, отнема свободата и пищността на духа ни, затова човек и търси вярата и се страхува от нея. В голяма степен задължителната войнстваща вяра е насилие, а понякога форма на жестокост! Бих дал всичко, за да заменя

натрупаното у мен знание с доверие, съмнението с възхищение, суетатата със смирение, самолюбието си с Бог...

Задължителното глупашкото единомислие няма да спаси света, но няма да го спаси и противоборството, заповяданото съгласие няма да премахне недоверието, ала няма да го премахне и спорът. Както красотата е хармония и надежда, тъй вярата е светлина и изход.

Жадувам светлина, покой в съкровението, но понеже ги нямам, разбирам, че съм бил и си оставам ненужен. Не съм нужен, защото никога не съм вярвал в нищо, не съм имал смелостта да бъда учител. Копнежът към знанието и сложността ме превърна за цял живот в ученик. Колкото и абсурдно да звучи, един човек, който вярва в нещо искрено и свое, е спасен!“/2, с.649/

„Колкото и да звучи абсурдно, но единствената причина да бъде смъртен човек дължи на своята изключителност! *Изключителното, оригиналното, неповторимото е неподвластно на вечността и следователно е обречено на гибел“./2.,568/*

Из „Законът“: коментари за социализма и прехода

„От години в България всичко ставаше с връзки. Тъй като законите не важаха за всички и бяха създадени сякаш повече да тормозят хората, да ги вадят от равновесие, да ги връщат в безличието и най-вече да ги унижават, то единственият изход беше тези досадни закони, които забраняваха почти всичко разумно, да бъдат пренебрегвани и нарушавани. Или както духовито бяха налучкали шопите – Законът е врата у поле, кой е луд да минава през нея!“/3,с.197/

„Демокрацията не се насажда административно с бюрокрация и заповед отгоре, тя не може да бъде постигната със словесно обяснение или с принуда...Тази префърцунена демокрация в СССР все още не е форма на управление, не е реален икономически механизъм като в Китай, а словесен екстаз, театър, свещенодействие, някакво подобие на религиозен ритуал! И най-

тревожното – *трябва да се жертва едно цяло неприетно, но изпълнено с патетика минало* в името на едно *несъстояло се и невзрачно настояще*“./3,с.120/

„1989 „Партийната номенклатура се ослушваше, ръкопляскаше вяло по събранията и правеше *единственото разумно нещо в подобни неясни и заплетени времена – бездействаше*. Шумно. Агресивно. Кресливо и показно. Това не бяха онези скромни идеалисти, които управляваха България през 50-те години и от всички науки признаваха само диктатурата на пролетариата и насилието. *Те бяха хора фини, образовани, възприели уменията и техниките на всяко високопоставено чиновничество, всъщност завършени циници, които отдавна не вярваха в нищо*. Те имаха качества на професионалисти, бяха подготвени и одарени с умения, но самата **идеологическа поръчка на системата за привидно равенство и задължително безличие** ги обезсърчаваше, показваше им, *че кариера се прави не с всеотдайност и знание, с ум и кураж, а с поносимост към високостоящата некадърност, с преклонение към началническата тъпота* и с оплитане на безбройни влиятелни връзки, мрежа от възможности да помогнеш, да извършиш нещо мерзко и незаконно, за да помогнат при нужда и на теб. Партията беше единствената възможност не само да се издигнеш, но и да се реализираш професионално, да докажеш себе си, да удовлетвориш напъващите те отвътре, наболели като циреи човешки способности“./3.,237/

щрихи от началото на прехода:

„Милиционерите, притихнали в своята нарастваща незначителност, бяха разколебани без страха, който бяха вдъхвали преди. *Чуждият страх ги беше изпълвал с власт и величие, беше им вдъхвал увереността, че те са редът и законът*. Сега от тях се излъчваше нещо повехнало и унижено, скупчени, те не предизвикваха заплаха, сякаш се бяха събрали, за да защитят не държавата, а себе си. За да си върнат самоувереността им бе необходима дори най-обикновена

заповед да си отидат, но нямаше кой да я даде. Животът беше станал безпорядъчен и труден. **Животът изведнъж беше станал непридивим. Те не го разбираха, но го усещаха...животът бе станал истински.**“/3.,240/

„Американските трилъри **идваха да възвестят правото на успеха, на силния, на победителя, на супермена, така както социалистическото кино провъзгласяваше надмощието на вярващия в идеала, на несломимия, на жертващия се**“./3.,267/

„Най-солидарни помежду си и рационални в действията си бяха **борците**. Техните сдружения се наричаха бригади, всяка бригада се състоеше от петдесетина яки, потни, непрестанно гладни и освирепели мъжища, които воняха на дълга тренировка, на сперма и жестокост, носеха своите мускули, надменната си ненаказуемост и като знак за дружелюбност – тежки бухалки. Те се движеха по улиците необезпокоявани и на групи, изтърсваха се в някой ресторант или новооткрит магазин, предлагаха на втрещения арендатор да го охраняват срещу една трета от месечната му заплата, и ако той проявеше ината да откаже, го пребиваха, нежно, с обич, понякога до смърт, вилнееха из заведението му, потрошаваха с работливите бухалки всичко, което струваше пари, и така сломяваха не само неговото срамно твърдоглавие, но и това на околните новоизлюпени предприемачи в квартала.

При вида на тези бригадири, на тези нови, щастливи и свободни хора, милиционерите, те вече се наричаха полицаи и се кипреха с палки, белезници и с патлаци като американските си колеги, бързо и талантливо се учеха, че парите са нещо леснодостъпно и постижимо, стига да имаш достатъчно тъпигъозлък, малко кураж и въображение да се правиш на умряла лисица, на ни чул ни видял и да се сдружиш с бандитите, с мошениците и крадците срещу всички честни хора, за които ти плащат да ги пазиш и закриляш“./3., 281/

Особено талантливи в това отношение бяха тайните служби на ДС специалните части.

Гордостта на трудовия народ „червените барети“ подхранваха достойно престъпния свят с опитни тренирани и минали през школовката на бойните изкуства богатири, сърцати, безхаберни и за да се различават по-ясно, с остригани нула номер глави.

Все през тия месеци, *когато ни сполетия демокрацията*, милионерите никнеха като гъби, обикновено теглеха огромни кредити от някоя обречена банка, ала нито те, нито чиновниците, които им ги отпускаха вярвах, че някога ще ги върнат. Палатите на новобогаташите се строяха с толкова излишно въображение, бяха отрупани с парвенюшки винетки, с фалшиви сводове и полиран гранит, с антични колони и игриви водоскоци най-вече доукрасени с настръхнали като фалуси кули, че поощрена от това смайващо безвкусие, българската архитектурна мисъл създаде нов стил – мутробарока! За да станаш милионер в зелено *бяха необходими няколко прости неща – нахалство, връзки, дебелашки непукизъм и безочие, достигащо до пълно презрение към държавността и закона.*/3.,282/

Хората бяха объркани, едновременно изпълнени с възторг от промените и с някакво тревожно угнетение, те **обедняваха с дни**. Това особено състояние на духа някои нарекоха „нарушена адаптивност“, но истинското му има **бе страх от свобода**. След като 45 години хората *бяха търпели несвободата, сега бяха попаднали в клопката на собствените си мечти и възжеления*. В тези първи месеци беше възможно всичко – бивш барман или ченге да стане банкер, току-що излежалият присъда в затвора за измама да бъде избран за народен представител, довчерашни борчета със златни ланци по вратовете си, на просто да застанат над правосъдието, а и да го заменят, да подменят със себе си Закона и цялата рухнала в гибелната за страната алчност и продажност съдебна система./3.,283-284/

Милионерите от първото и второто поколение се бяха издънили, бяха пръснали награвеното във вили, скъпи коли и разсипнически до безсмислие удоволствия и се бяха върнали към неизвестността. Сега милионерите от третото поколение, новите богаташи масово се развеждаха с жените си, които цял живот им бяха прали чорапите, женеха се за младите си и гърдести секретарки или за

топманекенки с дълги до сливиците крака. Цялата тази несекваща бляскавост на светския живот, безпътното, ала възторжено и празнично пилеене на окраденото даваше ясна представа за преразпределението на парите, за пръкналите се в провинцията и усилващи влиянието си финансови групировки ./3, с.507/

Не копнежът по свобода или други висши духовни ценности, а примитивният консумизъм бе основното ерозиращо предимство на Запада и точно този първосигнален незаситен консумизъм срива социализма и го изпрати в задния двор на историята. **Капитализмът** предлагаше на хората **настояще и бит**, а **социализмът** – несигурно патетичната склонност за равенство и постоянно **отлагано бъдеще...На човека е присъщо да се жертва, но този копнеж и най-вече идеалите се изхабяват бързо и разочароващо като неправилно употребявания нож.** А вещите са трайни, услужливи, те ни вдъхват увереност, създават ни усещане за сигурност и за уют, понякога дори за щастие, макар,че не придават духовност на ежедневието ни... **Социализмът наистина толерираше равенството, сиреч безличнето, нагаждачеството и посредствеността.** Днешното време подкрепя наглостта на въображението, различието, свободния дух. А да участваш в конкуренцията е рисковано и трудно, свободата не е морална, както не беше морално и насилието./3, с.518/

Политиците ни са пълни боклуци. Те са безволеви алчни и продажни. Възприемат властта си като дойна крава, доят я с пълни шепи, защото знаят,че са временни и скоро друг ще хване вимето. След като изпуснат вимето, започват да говорят за нравственост и национални идеали и обвиняват новите управляващи за същото, което са вършили./3, с.519/

...

С., 31.08.2016
Страшимирова

Светла

Цитирана литература:

- 1.Зарев, В., Битието, С., Сиела,2013
- 2.Зарев, В., Изходът, С., Сиела, 2010
- 3.Зарев, В., Законът, С., Сиела, 2013
4. Зарев, В., Разруха, С.,Хермес, 2014
- 5.Зарев, В., Поп Богомил и съвършенството на страха, С., 2010
6. Пенев, Б., История на новата българска литература, т. 2, С., 1977